

можливості бачити за явищами сутність, за випадковістю – необхідність, за одиничним – всезагальне. Уникнувши протиставлення буття тому, що буттям не є, його іншому, людина позбавиться й можливостей, які надає їй категорія «буття». Проте, вихід полягає в діалектичності мислення: помисливши буття і його інше як різне, потрібно мислити й їхню єдність. Саме це й дозволяє зробити феномен часу.

Перспектива подальшої розробки заявленої теми полягає в тому, щоб побудувати онтологію часу, яка буде відповідати реаліям сучасного світу. З часів Арістотеля багато чого відбулося (дві світові війни, винахід атомної зброї, екологічна катастрофа та ін.). Ці зміни призвели до того, що небуттєва природа часу, яка робить видимою небуттєвість речей, посіла місце головного предмету дослідження для філософів. Саме побудування онтології, яка врахує наведене з урахуванням геніальних ідей Арістотеля і є перспективою подальшого розгортання заявленої теми.

Література:

1. *Аристотель*. Сочинения: В 4-х т. – Т.1 / Аристотель; Пер. с древнегреч. Ред. В.Ф. Асмус. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.; 1 л. портр. – (АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие).
2. *Аристотель*. Сочинения: В 4-х т. – Т.2 / Аристотель; Пер. с древнегреч.; Ред. З.Н. Микеладзе. – М.: Мысль, 1978. – 687 с. – (АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие).
3. *Аристотель*. Сочинения: В 4-х т. – Т.3 / Аристотель; Пер. с древнегреч.; Вступит. статья и примеч. И.Д. Рожанского. – М.: Мысль, 1981. – 613 с. – (АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие).
4. *Асмус В.Ф.* Античная философия: Учебное пособие. Изд. 2-е, доп / Валентин Фердинандович Асмус. – М.: Высшая школа, 1976. – 543 с.

Annotation

Shamsha I.V. The understanding of time in the concept of Aristotle. The article investigates the understanding of time in the concept of Aristotle. Particular attention is paid to the role of this understanding for the synthesis of the initial inconsistency of being.

Key words: *being, the time, moduses of time, past, present, future, the dialectic, Aristotle, non-being, the ontology of time.*

Сторожук С.В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

УКРАЇНСЬКИЙ «ВАВИЛОН» В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

На основі аналізу теоретичної спадщини зарубіжних та вітчизняних мислителів в статті висвітлено націотворче значення мови. Показано, що спільність мови може стати важливим інтегративним чинником, однак не розкриває усієї складності національної спільності. Підкреслено, що сучасний український «Вавилон» не сприяє національній консолідації.

Ключові слова: Вавилон, нація, мова, націотворчий чинник, культурний світ.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні спостерігається масове зацікавлення мовними проблемами. Численні публікації на мовну тематику в пресі мають переважно полемічний, агітаційний чи звинувачувальний характер. Принагідні і фрагментарні у своїй масі, часто перенасичені плаксивою емоційністю та обережною поборюваністю, вони не надто сприяють формуванню свідомого патріотизму й активної позиції в питаннях національного та мовного буття. Певній частині публікацій властива псевдонауковість, яка подекуди носить антиукраїнський характер.

Аналіз досліджень та публікацій. Зважаючи на актуалізацію та необхідність науково-незаангажованого підходу до вирішення проблеми мови в контексті формування сучасної української нації, на наш погляд, досить своєчасним є звернення до теоретичної спадщини зарубіжних мислителів, які займалися даною проблемою. Серед них: Й. Фіхте, Г. Гердер, В. Гумбольдт, Ф. Шляєрмахер, К. Каутський, Е. Ренан, К. Гірц, Б. Андерсон тощо. Серед українських дослідників варто згадати П. Куліша, О. Потебню, В. Старосольського, О. Бочковського, Л. Ребета і навіть В. Антоновича, який на відміну від згаданих дослідників все своє життя заперечував націотворче значення мови. Однак, на схилі свого життя, в 1905 р., за офіційним дорученням історично-філологічного факультету Київського університету святого Володимира професор В. Антонович підготував «Записку у справі обмежень української мови» [2, с. 192], у якій він прийшов до висновку, з одного боку, про те, що указ 1876 р. забороняє в Російській імперії книги українською мовою аж ніяк не за їхній зміст, а з іншого, – йдеться про заборону української мови, якою розмовляє багато мільйонів людей, а відтак, гальмується розвиток народу, протидіючи його прилученню до культурного життя, незалежно від того, як називати українську мову («мовою, наріччям, говором чи діалектом») [4, с. 89]. Висновки В. Антоновича є аргументованими й повністю підтверджують націотворче значення мови. Разом з тим, вчений залишає поза своєю увагою питання пов'язані з рівнем впливу мови на процес націостворення.

Метою роботи є комплексне дослідження націотворчого значення мови й, відповідно, формування політично-незаангажованого підходу до сучасної «української двомовності».

Основна частина. Аналізуючи націотворче значення мови варто нагадати, що взаємозв'язок нації та мови першим обґрунтував Й. Г. Фіхте. Він розглядав мову як одну із головних ознак національних відмінностей. На думку німецького дослідника, мова формує глибинний органічний зв'язок людей, а тому її не можна розглядати лише як систему мовних «абстракцій», вона включає весь «чуттєво-образний спосіб вираження». За Й. Г. Фіхте, «не народ висловлює свою свідомість, а його власна свідомість говорить з нього» [12, с. 124].

Загалом Й. Г. Фіхте переконаний, що мова кожного народу знаходиться на межі проникнення чуттєвого і духовного світів, а наявна різноманітність мов, з одного боку, ускладнює людське взаєморозуміння, а з іншого – веде до внутрішньої консолідації мовної спільноти. Він стверджує, що «Власне не людина говорить, а у ній говорить її людська природа і знаходить спільну мову з іншими собі подібними» [12, с. 124]. Отже,

за Й. Г. Фіхте, мова постає головним чинником формування національного характеру, а відтак дає психологічну основу для постання нації. Аналогічні думки висловлювали й німецькі романтики: Й. Г. Гердер, В. Гумбольдт та Ф. Шляєрмахер.

Фактично, Й. Г. Фіхте та німецькі романтики розглядали мову, як головне джерело внутрішнього, особистого, і суспільного життя. Цей й не дивно, адже цілком очевидно, що мова, з одного боку, відтворюється і переживається кожною окремою людиною, а, з іншого – виступає архівом переживань і думок народу, свідком його змагань і долі. Саме тому, сутністю мови виступає не слово, а зміст який із цим словом асоціюється в свідомості людини.

Ідеї німецького романтизму щодо засадничого націотворчого значення мови знайшли своє яскраве відображення в українській теоретичній думці: спочатку проблему захисту української мови поставив П. Куліш, згодом своє теоретичне оформлення вона знайшла у творчості О. Потебні. Український дослідник, аналогічно Й. Г. Фіхте, переконаний в тому, що «Мова, це не тільки відома система способів пізнання... Мова є водночас шлях усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, і в цьому відмінність мов не менш важлива, ніж у ставленні до пізнання» [8, с. 259]. Крім того, учений порівнює мову із зором, оскільки в той час як найменші зміни в будові ока і діяльності зорових нервів неодмінно впливають на все світосприйняття людини, так само й найменші зміни в будові мови спричиняються до інших комбінацій мислення. О. Потебня доводить, що мова постає головною і обов'язковою ознакою єдності народу, знаряддям національної свідомості. Мова завжди постає як продукт «народного духу», відтак саме в мові виражена національна специфіка народу, його світогляд.

Важливе значення для націософії несуть роздуми О. Потебні щодо двомовності, яка не тільки широко нав'язувалася за радянського часу всім неросійським народам, але й широко пропагується в сучасній Україні. Зокрема, український мислитель впевнений, що «Людина, яка розмовляє двома мовами, переходячи від однієї мови до іншої, змінює водночас і характер і напрям плину думки, а плин її далі впливає лише посередньо» [8, с. 260]. Цікаво, що знання двох мов у ранньому віці, на думку О. Потебні, є досить шкідливим, оскільки ускладнює досягнення цілісності світосприйняття, заважає науковій абстракції, роздвоює системи зображення і спілкування. Ці висновки повністю підтверджує й педагогічна теорія початку ХХ століття. В цьому контексті, варто пригадати Міжнародний конгрес у Люксембурзі (1928), де фахівці рішуче відкидали двомовність й обґрунтовували необхідність навчання в школі на рідній мові [3].

Загалом як німецькі так і українські романтики розглядали мову не як зовнішню ознаку, «яку можна поміняти на шаровари з вишиванкою та смокінг» [5, с. 117], залишивши при цьому національну ідентичність, а як важливу складову внутрішнього ества людини та спільноти, що об'єднана за допомогою мови. На їх думку, мова органічно поєднана з психікою людей, з глибинами свідомого і підсвідомого. Фактично, «мова – це дім духу» (М. Хайдегер), в тому числі і того, що робить англійців англійцями, французів французами, а українців українцями.

Услід за романтиками (як німецькими так українськими), які розглядали мову як внутрішню психологічну ознаку спільноти, мислителі початку ХХ століття вважали, що мову можна розглядати як внутрішній демаркатор спільноти та зовнішню ознаку нації. Наприклад, К. Каутський визначає націю як «мовну спільноту», а модерну націю як

спільноту літературної мови [3]. В свою чергу, шведський соціолог Р. Челлен стверджує, що народотворчий процес досягає своєї вершини тоді, коли народ витворює свою окрему самостійну мову. Більш рішуче висловлюється чеський націолог Б. Клінебергер, який, у роботі «Народ і народність» (1919), досить категорично наголошує на тому, що мова творить відрубність народу, якщо ж народ не спромігся створити власної мови, то народом його називати не можна [3]. Аналогічні погляди в цей час висловлював і відомий український патріот митрополит І. Огієнко, який зазначав, що «Коли єсть окрема мова, тоді єсть і окремий народ» [Цит.: 5, с. 117].

Дійсно, такі твердження мають рацію, адже коли припустити, що у нинішній Франції населення й далі говорить кельтською, франконською та латинською мовами, то цілком очевидно, що замість однієї французької нації існувало б аж три, а Франція була б не національною державою, а державою національностей. Тож не дивно, чому в час національного підйому французів – добу великої революції, – вони подбали про планову мовну асиміляцію ще не зовсім зроманізованих чи офранцузжених провінцій за допомогою мережі шкіл, і, таким чином, французький народ став природною, національною одиницею [9, с. 136-137].

Аналіз зарубіжної та української націософії XIX – початку XX століття, приводить до думки, що мова є не лише засадничим націотворчим чинником, але й важливим внутрішнім та зовнішнім демаркатором національної спільноти. Безперечно, на цьому можна було б закінчити дослідження, впевнено стверджуючи про безсумнівний націотворчий вплив мови. Однак, всі згадані мислителі (зарубіжні та українські) належать до «органічної» версії примордіалізму – напрямку, засадничі положення якого, в сучасній суспільно-політичній думці, повністю спростовані, насамперед, модерністами (Е. Гелнер, Е. Хобсбаум, Е. Гіденс, М. Манн, Б. Андерсон тощо). Останні переконані, що мова не можна розглядати як націотворчий чинник, адже її спільність виступає результатом політичної (національної єдності) [11, с. 61-260].

Цілком очевидно, що аргументи модерністів мають раціональне зерно, що підтверджує вже згаданий приклад Франції. Однак, навіть в межах цього напрямку є виключення. Зокрема, Б. Андерсон, загалом погоджуючись з загальними положеннями модернізму – про модерний характер національних спільнот, про вплив капіталізму на їх розвиток та європоцентризмом, – все ж переконаний, що «Вавилон» або мовна різноманітність є одним із модерних чинників формування національних спільнот.

Вчений наголошує, що ще релігійні спільноти або культурні світи – християнський, ісламський та культура серединного царства (у сучасному тлумаченні китайський), – будувалися за мовним принципом. З цього приводу він пише: «Безмовні священні мови були посередниками, за допомогою яких уявлялися глобальні спільноти минулого» [1, с. 38]. При чому реальність таких уявлень залежала від ідеї про невіддільність знака. Наприклад, в ісламській традиції практично до нашого часу панувала думка про неможливість перекладу Корану, а у християнському світі велися дискусії щодо належної мови (латини чи рідної розмовної) для мас. Домодерний світ невіддільний від мови, внаслідок чого онтологічна реальність невіддільна від священної мови, яка у свою чергу, й визначає межі релігійної (чи культурної) спільноти.

Незважаючи на те, що священні мови відкрили можливість для уявлення таких спільнот як Християнський світ, справжнє значення їх не можна уявити лише за

допомогою Святого Письма. В кінці кінців читачами священних текстів була лише невелика група інтелігенції, яка стояла над масою неосвіченого простолюдня. Зрозуміти консолідуюче значення священних мов можна лише за допомогою взаємозв'язку між освіченими людьми та великою суспільною масою. Релігійна інтелігенція, в ієрархічній соціальній системі, була двомовною і виступала проміжною між релігійною владою (Папським престолом) та простолюддям. Фактично, вона виступала посередником між небом (божественним) і землею. Відображенням цієї космології є жах відлучення.

Незважаючи на всю грандіозність, сформованих на основі священних текстів, культурних світів, Великі географічні відкриття та поступова втрата провідних позицій латиною, внаслідок друкованого капіталізму, сприяли формуванню нових мовних спільностей. Зокрема, Б. Андерсон наголошує, що Вавилон, у домодерному суспільстві відігравав невелике значення, однак, коли капіталізм і друк створили одномовну масову читаючу публіку, саме він сприяв виникненню націй. Це, на думку вченого, відбулося тоді, коли видавництво книг перестало бути інтернаціональною справою, започатковані Протестантизмом до літературного вжитку національні мови, поступово витіснили латину й заклали фундамент для формування нових спільнот – національних. Згодом нація як уявна політична спільнота стала панувати над людським розумом і соціальною організацією.

Аналізуючи концепцію нації Б. Андерсона варто наголосити, що коли мова йде про Вавилон або загальний стан «непоправної мовної різнорідності», то його не варто плутати з загальним елементом окремих націоналістичних ідеологій, які підкреслюють природжену фатальність конкретних мов. Деякі мови можуть помирати і стиратися з обличчя землі, але не було і немає можливості загальної мовної уніфікації людства, яка є важливим фактором для формування уявної спільності.

Цікаво, що висновки Б. Андерсона щодо мовного визначення культурних (та національних) спільнот підтверджує й публічна заява куратора «Фонду розвитку російської мови» Л. Путіної про те, що «межі Росії проходять там, де й межі російської мови», адже «Російська мова об'єднує людей у російський світ – сукупність тих, які розмовляють і думають цією мовою» [7]. Однак, такі публічні заяви, які ґрунтуються на політичній спекуляції щодо націотворчого значення мови, дають підстави стверджувати, що мова є важливим, але не визначальним чинником національної ідентифікації. Мова, як стверджує Л. Ребет, «може полегшити зростання спільноти в одну цілість, але на її підставі не можна припускати існування однієї нації» [9, с. 137]. Цілком очевидно, що ні слов'янські, ні германські, ні романські мовні групи не дають нації. Ще виразніше це підтверджує, на думку німецького вченого К. Ставенхагена, єврейська розмовна мова, що по суті є німецьким старим діалектом, не визначає євреїв як німців [Див.: 9, с. 137]. Не викликає сумніву і те, що російськомовне українське населення складає частину української, а не російської нації.

Незважаючи ототожнення мови та нації багатьма авторитетними мислителями – Й. Г. Фіхте, Й. Г. Гердера, О. Потебні тощо, залишалися й такі, що розглядали мову як досить змінну зовнішню її прикмету. Цю думку розвиває французький лінгвіст А. Мейє. Він, досліджуючи європейські мови зазначає, що майже всі народи Європи замінювали свою мову, а тим більше всі вони виявили хист до вивчення інших мов [3]. Як приклад, дослідник, наводить ірландців, які почали масово втрачати свою мову ще на порозі своєї

націогенези, однак, не втратили почуття національної окремішності. Нація – це щось ширше й більше за мову, як це підкреслює багато її дослідників – Ф. Й. Нойман, Е. Ренан, О. Бауер, В. Старосольський, Ф. Рацель, П. Мілюков, М. Вебер та інші, – вона може витворюватися, не маючи ще своєї національної мови [3]. З цього приводу досить слушним є зауваження Е. Ренана, який у своїй відомій лекції «Що таке нація» стверджує, що мова тільки запрошує до єднання, але не примушує до нього. В людині є щось понад мову – це її бажання. Хіба не можна мати ті самі почуття й думки, любити ті самі речі, маючи різні мови?» [10, с. 259]. Фактично, Е. Ренан, у протилежність Й. Г. Гердеру, В. Гумбольдту та Ф. Шлейєрмахеру виходить із просвітницьких ідеалів, у тому числі у погляді на націю та мову: «... Не будемо забувати того основного принципу, що людина є розумною і моральною істотою, перш ніж вона прийме ту чи ту мову, стане членом тої чи тої раси, зробиться прихильницею тої чи тої культури. Перед французькою, німецькою, італійською культурою була культура людська» [10, с. 259]. І лишень потім, продовжує австромарксист К. Реннер, люди утворюють культурні спільноти, яким потрібні своя спільна літературна мова, література, духовна культура [6, с. 90].

Висновки

На основі сказаного можемо зробити висновок, що мова може виступати важливим націотворчим чинником, оскільки, досить часто, саме і на її основі проводиться внутрішня ідентифікація групи, що досить переконливо показали Й. Фіхте таромантики. Відповідно, мова є одним із тих чинників, які визначають та сприяють підвищенню рівня компліментарності соціальної групи, даючи підстави розглядати її як націю. Саме тому, мовна спільність є особливо важливим чинником націостановлення в період зародження нації. Проте, цілком очевидним є й те, що мова, не відображає усієї складності нації, про що свідчить національна двомовність чи втрата мовної окремішності на певному етапі розвитку нації. В будь-якому випадку, подобається нам чи ні, ми мусимо визнати, що спільність мови, з одного боку, значно полегшує процес націостановлення й сприяє національній консолідації, а з іншого – виступає його результатом. Саме тому, майже всі (включаючи старі й розвинені нації – Англію, Францію, Німеччину, США тощо) нації приділяють значну увагу мовній політиці. Користуючись досвідом розвинених європейських націй сучасна українська влада, розробляючи програми національної консолідації, поряд з іншим має подбати й про мовну політику, яка в основі своїй має бути національною, тобто спрямованою на розвиток української мови.

Література:

1. *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288 с. – ISBN 5-93354-017-3.
2. *Антонович В.* Записка в справі обмежень української мови // Антонович В. Моя сповідь : вибрані іст. та публіцист. твори. – К. : Либідь, 1995. – (Пам'ятки історичної думки України). – Режим доступу до роботи : <http://litopys.org.ua/anton/ant08.htm>
3. *Бочковський О.* Вступ до націології [Електронний ресурс] / Ольгерт Бочковський. – Мюнхен, УТГІ, 1991-1992. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/natiologia24.html>
4. *Гринів О.* Українська націологія: ХІХ–початок ХХ століття [Історичні нариси] / Олег Гринів. – Львів: Світ, 2005. – 288 с. – ISBN 966-603-408-5.

5. *Іванишин В., Радевич-Винницький Я.* Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994.– 218 с.– ISBN 5-7707-5898-8.
6. *Картунов О.* Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефініція понять / О. Картунов // Віче. – 1996. – № 6.
7. *Лизанчук В.* Мова – безпека української нації [Електронний ресурс] / В. Лизанчук // «Дзеркало тижня» – № 34 – 18 Вересня – 2010. – Режим доступу до статті : <http://www.dt.ua/articles/61068?section=newspaper#article>
8. *Потебня А.А.* Эстетика и поэзия / АлександрПотебня. – М.: Искусство, 1976.– 614 с. – (Историяэстетики в памятниках и документах).
9. *Ребет Л.* Теорія нації / Лев Ребет. – Мюнхен, В-во «Сучасна Україна», 1955.–199с.
10. *Ренан Е.* Що таке нація /Ернест Ренан // Націоналізм. Антологія [Текст] / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; літ.ред. Л. Білик. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 253-264.– (Наукове товариство ім. ВячеславаЛипинського).
11. *СмитЭ.* Национализм и модернизм: Критическийобзортеорийсовременныхнаций и национализма / Э. Смит. – М.: Праксис, 2004. – 464 с. – ISBN 5-901574-39-7.
12. *Фіхте Й. Г.* Промови до німецької нації / Й. Г. Фіхте // Мислителі німецького Романтизму. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 588 с.– ISBN 966-668-016-5 588.

A n n o t a t i o n

Storozhuk Svitlana Volodimirovna. The Ukrainian «Babylon» in the Context of World and Ukrainian Philosophical Thought The nation creative role of language is highlighted in the article on the basis of theoretical heritage of world and Ukrainian thinkers. It is demonstrated that common language could be important integrative factor but does not reveal all the complexity of national unity. It is underlined that modern Ukrainian «Babylon» does not contribute to national consolidation.

Key words: *Babylon, nation, language, nation creative factor, cultural world.*

Туренко В.Е.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Довжук В.Д.

***Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет»***

ДИСКУРС ЛЮБОВІ: СВОБОДА VS НЕСВОБОДА?

В статті розглянуто погляд на дискурс любові в контексті свободи та несвободи. Автори, опираючись на праці як класиків, так і сучасних наукових студій з філософії любові, доводять, що в даному аспекті, дискурс любові амбівалентний – він дозволяє її суб'єктам пізнати глибинно та сутнісно як свободу, так і несвободу.

Ключові слова: *життя, любов, людина, свобода, несвобода.*